Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi *Academic Journal of History and Idea*
ISSN: 2148-2292
11 (4) 2024

Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş tarihi |Received:08.07.2024
Kabul tarihi |Accepted:20.08.2024
Yayın tarihi |Published:25.08.2024

Ferit Yücebaş

http://orcid.org/ 0000-0002-4645-1734
Assoc. Prof. Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Letters, Department of History (History of the Republic of Turkey), Türkiye, ferityucebas@yyu.edu.tr

Atıf Künyesi | Citation Info
Yücebaş, F. (2024). 1927 Tarihli Genelkurmay'ın İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporuna Göre Bölgedeki Türk Aşiretleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 11* (4). 2465-2479.

1927 Tarihli Genelkurmay'ın İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporuna Göre Bölgedeki Türk Aşiretleri*

Öz

Genelkurmay Başkanlığı tarafından 1927 yılında hazırlanan İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu adlı çalışmada, birçok konunun yanı sıra aşiretler hakkında da detaylı bilgiler yer almaktadır. 92 sayfa olan bu raporda bölgede bulunan nüfusun birçok özelliğine değinilmektedir. Raporda, İran'ın bazı eyalet ve vilayetlere taksim edildiği, Güney Azerbaycan'ın ise en büyük eyaletlerinden birisi olduğu belirtilmektedir. Birçok Türk aşiretine ev sahipliği yapan Güney Azerbaycan'da Selmas ve güney batı bölgesi hariç diğer yerlerde kalabalık bir Türk nüfusun bulunduğuna dikkat çekilmektedir. Bölgedeki resmi dil Farsça olmasına rağmen Türkçe yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Raporda, bölgedeki Türk aşiretlerinden olan Şahseven, Avşar, Kaçar, Bayat, Karapapak, Karakoyunlu, Baharlu ve Küresünniler üzerinde durulmaktadır. Bölgedeki mevcut aşiretlerin köy sayıları, kaç haneye sahip oldukları, nüfusları, mezhepleri, karakterleri, giyimleri, faaliyet alanları, askeri güçleri ve silahlı olup olmadıkları konusu detaylı olarak anlatılmaktadır. Raporda ayrıca aşiretlerin liderinin olup olmadığı, kültürel özellikleri, kullandıkları dillere de yer verilmektedir. Bu konular, Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Dairesi bünyesinde hazırlanan rapor kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Güney Azerbaycan, Türk Aşiretler, Nüfus, Dil, Mezhep*

*Bu çalışma, 11 th Internatıonal Zeugma Conference on Scientific Research (18-20 Mart 2024/Gaziantep) Konferansında "1927 Tarihli Genelkurmay'ın İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporuna Göre Bölgedeki Türk Aşiretleri" başlığı altında sunulan özet bildirinin genişletilmiş şeklidir.

CC BY NC Creative Commons Licence

Turkish Tribes in Iranian Azerbaijan as Documented in the 1927 General Staff Investigation Report

Abstract

The 1927 report titled "Investigation of Iranian Azerbaijan" prepared by the General Staff provides detailed information on various topics, including the tribes in the region. Spanning 92 pages, this report addresses numerous aspects of the local population. It notes that Iran is divided into several provinces and districts, with South Azerbaijan being one of its largest provinces. The report highlights that, except for the Selmas and southwestern regions, the majority of South Azerbaijan is inhabited by a significant Turkish population. Although Farsi is the official language in the region, Turkish is widely spoken. The report focuses on several Turkish tribes in the area, including Shahsevan, Avshar, Qajar, Bayat, Karapapak, Karakoyunlu, Baharlu, and Kuresunnis. It provides detailed descriptions of the number of villages, households, population sizes, religious affiliations, character traits, clothing styles, economic activities, military capabilities, and armed status of these tribes. Additionally, the report covers the presence of tribal leaders, cultural characteristics, and the languages spoken. These aspects are examined within the framework of the report prepared by the Intelligence Department of the General Staff.

Keywords: *South Azerbaijan, Turkish Tribes, Population, Language, Religion*

Giriş

Türk topluluklarının İran'a gelişi MS. IV. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyılın başlarına dek sürmüştür. Bölgenin özellikle batı ve kuzey taraflarının Türk yurduna dönüşmesi ve Türklerin İran'da önemli bir unsur haline gelmesi Oğuzların Kınık boyundan olan Selçuklu dönemine rastlar (Blaga, 1997, s. 84, 88). Hâkim bir unsur olarak bölgedeki Türk varlığı, XIX. yüzyılın başlarına kadar devam etti. Bu dönemde Rusya ve İran arasında imzalanan 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile Azerbaycan toprakları ikiye ayrıldı ve kuzey tarafı Rusya'nın, güney tarafı ise İran'ın hâkimiyetinde kaldı. Asıl konumuzu oluşturan Güney Azerbaycan bölgesi İran'ın kuzeybatı kısmında yer almaktadır. Nüfusunun yaklaşık % 85'ini Türklerin oluşturduğu bölgenin kuzeyinde Aras Nehri, batısında Türkiye, güneyinde İran Kürt bölgesi ve Hamse, doğusunda ise Talış ve Muğan dağları bulunmaktadır (Özdemir, 2020, s. 361). Bu sınırlar içinde yer alan Güney Azerbaycan'ın belli başlı şehirleri ise Tebriz, Hamedan, Urmiye, Erdebil, Kazvin, Zencan, Hoy, Marağa, Miyane, Sainkala, Merend, Eher, Miyandab, Sovukbulak, Deylemgan, Dehhargan, Selmas, Nagede, Ebher, Bicar, Takestan, Sarab, Mişkin (Hiyov), Astara, Makü, Halhal, Gorve, Mugan, (Germi), Heştrud, Geydar (Hudabende), Save, Kengaver'dir (Metin, 2012, s. 158-159).

Bölgedeki Türk hâkimiyeti aslen Türk bir hanedan olan Kaçarların yerine Pehlevi Hanedanının gelmesi ile sıkıntılı bir sürece girdi. Çünkü Pehlevi dönemi ile beraber Farslılaştırma politikası etkin bir şekilde uygulandı ve diğer etnik unsurlara karşı asimilasyon

ve baskı artmaya başladı (Ağalarlı, 2023, s. 372). Pehlevi dönemi aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına denk gelmektedir. Bu dönemde Türkiye-İran sınırında asayiş sorunları yaşanmaktaydı. Bu sorunlardan dolayı iki devlet arasında çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmesine rağmen zaman zaman gerginlikler de söz konusu oldu. Fakat 22 Nisan 1926'da imzalanan "Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması" ile bu gerginlikler azalmış ve sınır aşiretlerinin faaliyetlerinin kontrol altına alınacağı belirtilmiştir (Köçer, 2004, s. 383-384). Türkiye sınırdaki sorunlara çözüm bulmak amacıyla bölge ile ilgili çeşitli tetkikler yapmaya başladı. Bu tetkikler neticesinde Türk idarecileri bölgenin etnik yapısı ile ilgili detaylı raporlar hazırladılar. Bu raporlardan biri olan ve Türk Genel Kurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan 92 sayfalık tetkik raporu, bölgenin etnik yapısı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu raporun Kürt aşiretleri ile ilgili kısmı, Emin Özdemir ve Ali Çakırbaş tarafından "1927 Tarihli Genelkurmay'ın İran Azerbaycan'ı Tedkik Raporuna Göre Bölgedeki Kürt Aşiretleri" adlı çalışmada ele alınıp incelenmiştir (Özdemir & Çakırbaş, 2013, s. 311-329). Ele aldığımız bu çalışma ise bölgedeki Türk varlığının raporda nasıl değerlendirildiğine yöneliktir. Bu bakımdan raporda yer alan Türk aşiretler değerlendirmeye tabi tutulmuş ve Kürt aşiretleri üzerinde durulmamıştır. Rapor, fihrist kısmı ve Güney Azerbaycan'ın coğrafi özellikleri ile başlamaktadır. Bölgede nüfus yoğunluğunun fazla olmasının sebebi Aras, Kızıl Üzen ve Cağatu gibi büyük nehirler ile verimli vadi ve ovaların olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 3). Bölgedeki nüfus yoğunluğu Rafael Blaga tarafından da dile getirilmektedir. Ona göre İran'ın en yoğun nüfusa sahip bölgeleri Fars olmayan kuzey ve batı bölgeleridir. Blaga'nın bahsettiği bölgeler Güney Azerbaycan'ın da içinde olduğu yerlerdir (Blaga, 1997, s. 19).

1.Rapora Göre Güney Azerbaycan'ın Mülki Taksimatı ve Şehirleri

İran, mülki idare bakımından bazı eyalet ve vilayetlere bölünmüştür. Bunlardan her ikisi de dâhiliye nezaretine bağlıdır. Güney Azerbaycan, İran'ın en büyük eyaletlerinden birisi olup eyalet merkezi Tebriz şehri idi. Eyaletler, birinci derecede valilerin (Ferman Ferma veya Fermandanların) idaresinde idi. Fermandanlık görevine genellikle veliahtlar tayin edilmekteydi. Azerbaycan Fermandanı'nın hususi bir ehemmiyeti var idi. Fermandan mülki, askeri, adli ve sair idari işleri tamamen elinde bulundurduğundan önemli bir yetkiye sahipti. Beş seneden beri askeri işler genel olarak Kuzeybatı Kuvvetleri Kumandanlığı'na bırakılmıştı. İran'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Güney Azerbaycan eyaleti de kendi içinde bir takım küçük vilayetlere (Hâkim neşinilik), vilayetler de bölüklere (Kazalara), bölükler ise (Mahal) diye isimlendirilen nahiyelere ayrılmıştır. Vilayet merkezlerinde (Hâkim) unvanına haiz (Mutasarrıfa denk) bir memur bulunmaktadır. Bölük merkezini teşkil eden bir kasaba ile birçok

mahalleden ibaret olan bu bölgenin merkezinde (Naibül Hüküme) unvanına haiz bir memur oturmaktadır (Kaymakama denk). Mahallelerde ise zabit veya mübaşir denilen ve (Nahiye Müdürüne denk) gelen bir memur ve her köyde bir kethüda bulunmaktadır (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 38).

2.Rapora Göre Güney Azerbaycan'daki Türk Aşiretlerinin Nüfus ve Mezhepleri

Güney Azerbaycan eyaleti İran'ın önemli yerleşim yerlerinden biri olup nüfusu 2.5 milyon civarındadır. Bu nüfusun 2 milyondan fazlasını Türkler oluşturmaktadır. Bölgede yerleşik hayata geçmiş ve ziraatla meşgul olan köy halkı kentli veya raiyet, ziraatla meşgul olmayan göçebe ve yarı göçebe ahali ise il, ilat veya aşiret olarak tanımlanmaktadır. Burada bir hususa açıklık getirmek gerekir. Her ne kadar aşiret kavramı Kürtler için kullanılsa da, Türkler arasında da aşiret, boy, oymak ve cemaat kavramlarının kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Henüz yerleşik hayatageçmemiş olan halk daha önceden tabi oldukları aşiret (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 41; Kaya, 2017, s. 202) veya eyalet teşkilatını oluştururlar. Hatta ziraat ile ilgilenen ve zirai zümresini vücuda getirmiş olan birçok köy halkı dahi eski aşiret teşkilatını muhafaza etmemekle beraber eskiden mensup olduğu eyaletin ismini taşır. Bazı şehirlerin ahalisi de aynı şekilde bu ismi muhafaza eder. Mesela Makü halkı (Bayat), Rumiyeliler (Avşar), Meragalılar ise (Mukaddem) ismini kullanır. Azerbaycan'da göçebe veya yarı göçebe hayatı muhafaza eden halk genel olarak kuzeyde Rus sınırında (Erdebil, Karadağ), Batıda ise Türkiye sınırında bulunmaktadır. Azerbaycan ahalisi birtakım milletlere ayrılır ve Türkler, eyaletin her tarafında çoğunluğu teşkil etmektedir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 42). Ziraat, ticaret ve sanayi Türklerin elindedir. Daha önceden yerleşmiş şehir ve köy halkını vücuda getirmiş olan Türklerden başka henüz yarı göçebe halinde yaşayan Türkler de vardır. Daha önce ifade edildiği gibi bu yarı göçebe halk il teşkilatını oluşturmaktadır. Hatta iskân eden ahaliden bir kısmı da eski il ismiyle anılmaktadır. Tebriz, Hoy ve bazı şehir ahalisi de bu şekilde il ismiyle bilinmektedir. Türk ahali bu isimlerin yanında Şahseven, Avşar, Mukaddem, Bayat, Karapapak, Karakoyunlu, Şikâki, Baharlu Çaharlu (Çardulu?), Küresünni (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 42-43) isimlerini de kullanmaktadır. Raporda, bu Türk aşiretleri/boyları aşağıdaki gibi aktarılmıştır.

2.1. Şahsevenler

Şahseven sözcüğü, "şahı sevenler, şahın dostları" anlamlarına gelmektedir. Erdebil, Doğu Azerbaycan ve Zencan bölgelerinde yaylak kışlak hayatı süren Şahsevenler, XI ve XII. yüzyıllarda Türkistan'dan İran'a göç etmişlerdir (Çam, 2022, s. 230). Şahsevenler, Güney Azerbaycan'da yer alan Türk aşiretleri arasında nüfusça en kalabalık olanıdır. Başlıca yayıldıkları saha Halhal, Erdebil ve Karadağ mıntıkalarıdır. Bunlar yazın bu havalideki

dağlarda, kışın da daha aşağılara inerek ovalarda ve özellikle Aras Nehri kenarında kurdukları çadırlarda yaşarlar. Bu mıntıkadaki Şahsevenler, Şahseven veya Deviran ismi ile de bilinir. Bulundukları mıntıkalara göre Halhal, Erdebil ve Karadağ Şahsevenleri isimlerini alırlar. Bunlardan başka Merâga ve Meyandaab taraflarında da Şahsevenler vardır. Bunlara da Şahseven veya İnanlu/İnallu denilir. İran'ın Save vilayetinden bu bölgeye gelip yerleşmişlerdir. Şahsevenler, tabiatları itibariyle cesur, savaşçı, atıcı ve iyi bir at binicisi olarak bilinirler. Raporda belirtildiğine göre Şahsevenlerin bu özelliğinden dolayı Zencan, Meyane, Erdebil vilayetleri ahalisi ve hatta Tebriz havalisi halkı bunların şekavetinden (eşkıyalık) bıkmış bir halde idiler. Raporun yayınlandığı tarihten dört yıl önce bunların silahları alındığından peyderpey ziraata önem vererek yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. Karadağ Şahsevenlerinin bir kısmı ise daha önce yerleşik hayata geçmiş olup tamamen ziraatla uğraşmaktaydı. Fakat yazın civar yaylalara da çıktıkları bilinir. Yerleşik hayata geçen taifeler hâlâ eski isimlerini korurlar. Karadağ mıntıkasında iskân eden Şahsevenlerin başlıcaları şunlardır: Karahanlu, Karaçorlu, Kulu Beglu, Mehmet Hanlu, Hasine Kulu, Çalbeyanlu Hacı Alilu olup bunların reisleri yoktur. İl Beyi tabir olunan bir zabitin nezareti altındadırlar. Yarı göçebe halini muhafaza eden Deviran Şahsevenleri ise genel olarak Karadağ mıntıkasının doğusunda Erdebil ve Halhal mıntıkasında bulunurlar (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 43). Bunlar da şu taifelere ayrılırlar: Koca Beglu, Hacı Havacalu, Nuruzlu, Kiklu (Giklu?), Alarlu, Yurtçi, Aysabeglu (İsa Beglu), Rıza Beglu, Deklanlu? Tursun Hocalu, Aşranlu, Hamselu, Şatırlu. Bunlardan başka, daha birçok küçük taifeler de mevcuttur. Bu taifelerin içerisinde bilhassa Halhal Şahsevenleri arasında vaktiyle buralara göç ettirilmiş Kürtler de vardır ve bunlar da Türkleşmişlerdir. Mesela Şatranlu kabilesi böyle bir özelliğe sahiptir. Azerbaycan Şahsevenleri, 20-25 bin hane halkından ibarettir. Şahsevenlerin büyük bir kısmı da Güney Azerbaycan haricinde İran'ın farklı yerlerinde yaşamaktadırlar. Genel olarak Şahsevenler üç büyük gruba ayrılırlar: 1- Şahseven Deviran, 2- Şahseven İnanlu, 3- Şahseven Bağdadi. Deviran Şahsevenlerinden önemli bir kısmı Güney Azerbaycan'ın doğusunda Zencan vilayetinde, İnallu ve Bağdadi Şahsevenlerinin büyük bir kısmı ise Irak-ı Acem'de Zerend, Sava, Kum havalesinde bulunmaktadır (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 44).

2.2. Afşarlar (Afşar, Avşar, Uçar)

Avşarların Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonra İran'a geldikleri bilinmektedir. Önemli Türk aşiretlerinden birisi olan Avşarlar, Sivas ve Adana vilayetlerinde bulunan Avşarların bir kısmı olmaları da ihtimal dâhilindedir. Azerbaycan'daki Avşarlar, İran'ın sair yerlerinde bulunanlara nazaran nüfus olarak az miktardadırlar. Özellikle Rumiye (Urmiye) bölgesinde bulunan Avşarların hepsi eskiden beri yerleşik bir halde yaşamaktadır. Bunlar

tabiiyet ve karakter itibarıyla il halinde bulunan Türklerden uzaklaşmışlardır. Bilhassa şehir halkı Fars ahlakıyla kaynaşmış olduklarından mücadele kabiliyetlerini kaybetmiş, zindelik ve heyecan yerine bunlar arasında gevşeklik söz konusu olmuştur. 1917 yılında Asuriler ile Ermenilerin ortak harekâtı esnasında ve daha sonra Şikak aşireti mensubu olan Simko'nun bu mıntıkayı işgali sıralarında katledilen veya açlıktan ölen Avşar Türklerinin sayısının 150.000 kadar olduğu belirtilmiştir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 44, 45; Akın, 2022, s. 2).

2.3. Rumiye Afşarları

Afşar Kasımlu, Avşar Gündüzlü, Afşar Bey Kişilu, Afşar Göklü, Avşar İmanlu, Afşar Kırıklu namlarını almışlarsa da bugün bu isimler artık tarihe karışmıştır. Meyane Hâkimliğinin güney taraflarında ve Sayınkala mıntıkasında da Afşarlara rastlamak mümkündür. Raporda verilen bilgilere göre Tebriz etrafında yerleşmiş köylü Afşarların olduğu hatta Tebriz'in büyük bir kısmının da esasen Afşarlardan oluşmaktadır. Azerbaycan haricinde İran'ın sair yerlerine dağılan Afşarlar en fazla Zencan, Kazvin, Irak Hemedan vilayetlerinde, Tahran civarında, Kirman'da, Şiraz'da ve bir miktar da Horasan'da bulunmakta ve genellikle aşiret halinde yaşamaktadırlar (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 45).

2.4. Mukaddemler

Büyük bir Türk aşireti olup tahminen İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Hülâgü (1256-1265) zamanında İran'a gelmiş Merâga ve etrafına yerleşmişlerdir. Mukaddemlerden halen il-aşiret halinde hiçbir fert kalmamıştır. Ahlak ve tabiat itibariyle Farslara yakın olan Mukaddemlere ve bulundukları Merâga mıntıkasına eskiden il Hülâgü namı verilmiştir (Yuvalı, 1998, s. 473; 1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 45).

2.5. Bayatlar

Makü Hanları ve Makü mıntıkası halkının bir kısmı Bayat aşiretinden oluşmaktadır. Bayatların hepsi yerleşik hayata geçmiş olup bunlarda aşiret teşkilatı yoktur. Ancak Makü Serdarı İkbal'us Saltana 4-5 sene öncesine kadar bu halk üzerinde ve hatta bütün Makü Hâkimliği dâhilinde bulunan ahali üzerinde mutlak bir nüfuza sahipti. Bu şahıs Şimali Garb Fırkası Kumandanı Abdullah Han Emir Tahmasb tarafından yakalanmış ve tutuklu iken vefat etmiş yahut ettirilmiştir. Bayatlar, Emir Timurlenk zamanında Şam taraflarından geldiklerini söylerler. Fakat oraya nereden ve ne zaman gittiklerini bilmemektedirler. Makü Hanlarından birçoğu daha önce Rusya'da bulunmuş ve bazıları da iyi tahsil görmüş olduklarından Fars kültürü ile beraber özellikle Rus kültürü de bunlar üzerinde önemli bir tesir bırakmıştır. Rusçayı mükemmel bilenler de vardır. Fakat çocukluğunu Rusya'da geçirmiş olan bazı gençler Türkçe ve Farsçayı iyi bilmezler. Büyük bir kısmının evleri ve yaşam tarzları Ruslara yakın olan

Bayatların önemli bir kısmı İran'ın değişik bölgelerinde ve dağınık bir halde bulunmaktadırlar (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 46).

2.6. Karapapaklar

Azerbaycan'da Ovacık nahiyesinde ve Rumiye Gölü'nün güneyinde bulunan Sulduz nahiyesinde yerleşmişlerdir. Ovacık'ta bulunanlar takriben 100 yıl önce Türkiye idaresinde iken muhtemelen Tahdidi Hudut işlerinden sonra İran'da kalmış olduklarını söylerler. Esasen Güney Kafkasya'dan Gökçe Gölü civarından göç etmişlerdir. Bunların akrabası olan Karapapaklar Türkiye'deki Karaköse mıntıkasında Golesor ve Taşlıçay köylerinde bulunurlar. 54 köy halkından oluşan Ovacık Karapapakları tabiiyet itibariyle Türklüklerini muhafaza etmişlerdir. Ovacık'tan başka Çaldıran ve Sökmen Ova'da da Karapapaklar vardır. Sulduz Karapapakları da esasen Ovacıklılarla akraba olup 250 kadar köy halkından ibarettir. Bunların bazı köyleri harabeye dönmüştür. Altı sene önce Sımko'nun Selmas Rumiye, Soğukbulak mıntıkalarını işgali esnasında Sulduz Karapapakları da çok fazla kayıp vermiştir. Bunların da köyleri tahrip edilmiş ve açlıktan önemli bir kısmı ölmüştür. Bu sebeple bunlardan bir kısmı Meraga taraflarına göç etmiştir. Reisleri Çeyene köyünde Hasruhan Emir Tuman ve Negadi köyünde Reşid'ül Saltana Rıza Kuluhan Emir Tuman'dır (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 46, 47).

2.7. Karakoyunlular

Makü Hâkimliği dâhilinde Makü, Zengimar Çayı ile Akçay arasındaki mıntıkada ve buradaki dağların eteklerinde yerleşmişlerdir. Tamamı köylü olup mezhepleri diğer Şialardan farklıdır. Karakoyunlular, raporda aşırı mutaassıp olarak değerlendirilmiş ve bundan dolayı diğer aşiretlerle karışmalarının az olduğu belirtilmiştir. Rapora göre bunlar "Aliyullah'ı Hz Ali'yi Allah addeden" mezhebe mensupturlar. 30 kadar köy halkından ibaret olan Karakoyunluların reisleri yoktur (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 47).

2.8. Şikaki

Meyane Hâkimliği'nin kuzey taraflarında Keremrud mıntıkasında ve Serap havalisinde yerleşmişlerdir. Keremrud'da bulunanların bir kısmı göçebedir. Bunlar Şahsevenlerle aynı mıntıkada olduklarından kendilerini Şahseven olarak kabul ederler. Bunların Sımko'nun riyaset ettiği Kürt Şikak aşireti ile herhangi bir alakası yoktur. Taifeleri şunlardır: Mehmet Rızalu, Beyzade, Cafer Hanlu, İskanlu, Beyzade-i Serab, İzzeddinlu, Karanlu, Remezyar, Şemekanlu, Taleb, Galemaz Şibanlu vesairedir. Bunlardan başka Şikakların bulunduğu Keremrud mıntıkasında ve Meyane civarlarındaki oymaklar da Livanlu, Delikanlu, Umulu gibi eski taife isimleri ile anılmaktadır. Bunların Şahsevenlerden ayrılmış olması muhtemeldir ve tamamen yerleşmiş ve köylü olmuşlardır (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 47).

2.9. Baharlu

Emir Timurlenk (1370-1405) zamanında Şam civarından getirilmiş olup Meraga'nın Dehharkan taraflarında ve Azerbaycan haricinde Fars eyaletinde yerleşmişlerdir. Bunların içinde halen Arapça bilenler bulunmaktadır.

2.10. Çardulu (Tehardou)

Sayınkala'dan Meyandabaad'a kadar Cigatu Çayı Vadisi'nde yerleşmiş bir aşiret olup Türkçeden başka Kürtçe de konuşmaktadırlar (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 47). Fakat Kürtlerin mezhebi Sünni olduğu halde bunlar komşu Türkler gibi Şiadırlar. Her ne kadar bunların aslen Kürt olduğu söylenmekte ise de Kürtçe öğrenmiş Türk olmaları daha ziyade kabul görmektedir. Bulundukları bütün köylerin isimlerinin Türkçe isimler olması ve bulundukları yerlere de daha önceden İl Timur namı verilmesi bunların aslen de Türk olduğunu göstermektedir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 47).

2.11. Küresünniler

Raporda verilen bilgilere göre asıl milletleri hakkında ihtilaf vardır. Bir rivayette Kürtleşmiş Türk diğer rivayette Türkleşmiş Kürtler olarak tanımlanmıştır. Raporda, bunlardan bir kısmının Türk bir kısmının da Kürt olduğuna değinilmiştir. Küresünniler Sünni mezhebine mensup olduklarından bu isim altında birleştirilmiş olmaları daha fazla kabul görmektedir. Rapora göre Küresünniler, 2 kısma ayrılmaktadır:

3.Birinci Kısım

Esasen Van veya Şemdinan havalisinden İran'a geçmiş ve Rumiye taraflarında yerleşmiş ve Kürtçe ile beraber Türkçe de bilmektedirler. Hepsi çalışkan ve ziraatla uğraşmaktadırlar. Rumiye mıntıkasında bulunanlar 12 köy halkından ibarettir.

4.İkinci Kısım

Selmas mıntıkasında bulunan Küresünnilerdir. İçlerinden tanınmış bir zatın rivayetine göre bunlar esasen Kafkasya'dan gelmişlerdir. Reislerinin Hasan Bey olduğu ve bunun da bir gözünün kör olduğu rivayet edilmekte ve bundan dolayı da Kör Hesenli olarak tanımlandıkları belirtilmektedir. Şia mezhebine mensup olanlar bunlara Küresünni (Sünni mezhep olduklarından dolayı) namını vermiştir. Raporda yer alan bilgilere göre Rumiye ve Selmas Küresünnileri 6 sene önce Sımko'dan çok mezalim görmüştür. Selmas'ta Küresünniler içinde Tacettin veya Tajdin adında birisi bu halkı son zamanlarda Sımko lehine defaatle harekete geçirmiştir. Sımko'nun 1926 Ekim'inde Selmas'a karşı yaptığı harekette de bunlar Selmas civar köylerini yağmalamışlardır. Bunların Rumiye Gölü'nün kuzeyinde Mişav Dağları'nın batı kısımlarından itibaren Kotur vadisine ve Kor kasabasına kadar olan sahada toplam 15-20 kadar köyleri bulunmaktadır. Hepsi ziraatla uğraşmakta olup 250 hane halkından ibarettir (1927 Yılı

İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 48-49). Küresünnilerin Kürtlere komşu olan kesimi kendilerini Kürt, Türk köyleri arasında ve karışık oturanları da kendilerini Türk kabul ederler. Raporda, Küresünni isminin bazı kaynaklarda Horasanlı olarak yazıldığı fakat bunun yanlış olduğu belirtilmiştir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 52). Burada bir hususu belirtmekte fayda vardır. Küresünniler, Güney Azerbaycan Türklerinden olup Sünni mezhebine mensupturlar. Türklükleri noktasında her ne kadar raporda belirtildiği gibi Türkleşmiş Kürtler veya kendilerini bazen Türk bazen Kürt olarak gösterdikleri ifade edilse de Küresünnilerin bir kısmının Kürtleşmiş Türkler olmaları daha ağır basmaktadır (Yücebaş, 2019, s. 74).

4.1. Milan yahut Küresünliler

Milanlılar, Celâliler gibi yarı göçebedirler fakat onlar kadar şekavetle uğraşmamaktadırlar. Yerli Türklerle alaka ve temasları fazla olduğundan ve çoğu kışı bu Türk (Türkler, kendilerine Acem derler) köylerinde geçirdiklerinden aralarında ünsiyet ve ülfet hâsıl olmuş ve ziraata kabiliyetleri artmıştır. Milanlıların önemli bir kısmı Türkçe bilmektedir. Kıyafetleri Celâlilere nazaran daha düzgündür. Bunların reislerinin evleri ve çadırları süslü ve zengindirler (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 52).

4.2. Sileki Aşireti

Savukbulak'ın doğu taraflarında Burhan ve Serdarabad mıntıkasında yerleşmişlerdir. Bunların hepsi Türkçe de bilir ve Kürtleşmiş bir Türk aşireti olmaları muhtemeldir. Bu aşiretin içine Bukriler ve Beyzadeler de karışmıştır. Soğukbulak kasabası henüz mevcut olmadığı zamanlarda bu Sileki aşiretinin mıntıkasına Timur ili, Meraga taraflarına da Hülâgü ili ismi verilmiştir. Bu isim halen dahi ahali arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 55).

5. Rapora Göre Bölgedeki Din ve Mezhepler

İran'da çeşitli dinsel inançlara bağlı gruplar olmasına rağmen egemen din İslam'dır (Blaga, 1997, s. 38). Türkler, Azerbaycan'ın güneybatı tarafları ile Selmas hâkimliği ve mıntıkası müstesna olmak üzere her tarafta nüfusça çoğunluktadır. Bölge ahalisi mezhep bakımından Şia, Sünni, Aliyullah (Ali Allahiler) ve Bahai olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan'da bulunan Türklerin büyük bir kısmı mezhepçe Şia olup Caferi tarikatına mensuptur. Fakat Rumiye ve Selmas mıntıkasında bulunan Küresünniler Sünni mezhebindendirler. Bunların yanında Tebrizliler arasında Bahailik de önemli bir yere sahiptir ve Bahailik akidelerini gizlemek itikadında olduklarından hakiki miktarları bilinmemektedir. Rapora göre, Şialar arasında Karakoyunlu aşireti "Aliyullah'ı yani Hz. Ali'yi Allah" addedecek derecede büyüten bir tarikata mensupturlar. Bunlar diğer Şialardan kendilerini tamamen ayrı

tutarlar. Raporda, Karakoyunlular pek mutaassıp ve dini liderlerine pek bağlı olarak değerlendirilmiştir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 60).

6. Rapora Göre Bölgedeki Dil, Ahlak ve Milli Duygu

Hükümetin resmi dili Farsçadır. Fakat Türkçe genel bir dil olup Kürt, Ermeni ve Asurilerin arasında da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Farsça, bölgedeki resmi görevliler dışında çok fazla kullanılmamaktadır. Bundan dolayı Türkçe'nin varlığı bölgede kendini her alanda hissettirmektedir. Pehlevi dönemi ile beraber Güney Azerbaycan'da Farslılaştırma siyaseti takip eden İran hükümeti Türkler arasında Farsçanın yaygınlaştırılması için emirler vermiş ve kendi dilleri ile konuşmayı yasaklamaya çalışmıştır (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 62; BCA 030.10.0.0/261.759.1). Bölgede Türkçenin yaygın bir şekilde kullanıldığı 13 Ocak 1934 yılında bölge ile ilgili bir rapor hazırlayan Birinci Umumi Müfettişlik Başmüşaviri Fazlı Bey tarafından da dile getirilmiştir. Bu rapora göre resmi görevliler dışında insanlar genel olarak Türkçe konuşmaktadır[1]. Pehlevi döneminde uygulanan Farslılaştırma politikası ve Türkçenin yasaklanması mevcut hükümete fayda vermediği gibi ters tepmiştir. Bundan dolayı Farsça görüşmek mecburiyeti şimdilik ancak resmi daireler ve kurumlardaki memurlara, mekteplere ve orduya hasredilmiştir. Bütün resmi kurumlarda Farsça görüşmek mecburi olup hükümet mekteplerinde okutulan dersler Farsça idi. Rapora göre buralarda yerli Türklerin dili bir ders olarak dahi konulmamış ve yerli Türkler de kendi dillerini okumak ve öğrenmek ihtiyacını duymamıştır. Farsça okumuş yazmış olan münevver sınıf, kendi Türkçelerinin ancak bir köylü dili olduğunu, edebi ve ilmi ihtiyaçlara kâfi gelmediğine dikkat çekmiştir. Raporda üzerinde durulan hususlardan biri de eskiden bazı divanlar ve kitaplar yazmış olan Azeri halk şairlerinin eserlerinin Fars edebiyatının taklidinden ibaret bazı iptidai şeyler olduğu ve bu da ihtiyacı karşılamamaktadır. Raporda Türkiye'ye yönelik öz eleştiri de yapılmıştır. Bu eleştiride Türkiye'nin ihmali yüzünden Türkiye edebiyat ve matbuatına bölge halkının maalesef yabancı olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden Fars edebiyatı münevver zümrenin milli edebiyatı olmuştur. Yerli Türklerin özel okullarının olmadığı, olanların da medrese usulünde ve mollaların idaresinde yerler olduğu belirtilmiş ve buralarda da derslerin Farsça verildiğine dikkat çekilmiştir. Azerbaycan'da konuşulan Türkçe, Kafkas Azerbaycanı Türkçesinin aynısı olup yalnız orada dile karışan Rusça kelimelere ve Rusça cümle şekillerine karşılık Güney Azerbaycan'da kullanılan dile birçok Farsça kelime girmiş ve Türkçe sözlere de Farsça karakteri verilmiştir. Azeri lehçesinin Diyarbakır, Van ve Erzurum havalisi şivelerine oldukça yakın olduğuna dikkat çekilmiştir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 63).

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yücebaş, 2023).

Raporda bilhassa üzerinde durulan hususlardan biri de Türkiye'nin Güney Azerbaycan bölgesi ile ilgili düzgün bir politika geliştirememesidir. Özellikle İran'ın Türkiye'deki okullarına karşılık Türkiye'nin de bölgedeki çocuklar için hem Tebriz hem de Rumiye'de birer okul açması gerektiği belirtilmiştir.

Güney Azerbaycan'daki Müslümanlar arasında milliyet fikirlerinin pek cansız olarak değerlendirildiği raporda ananevi bir his halinde İranlılık, İran milleti ve İran vatanı ve duygularının hâkim olduğu dile getirilmiştir. Şehirlerde İran okullarında yetişmiş gençler, kendilerinin hangi millete mensup olduğunu pek bilmemektedir. Fakat önemli bir kesim kendilerinin Fars olmadıklarının farkındadırlar. Bunlar kendilerini Farslardan ayrı görmezler. Raporda, İran okulları ile Amerikan okullarının bu esas üzerinde birleştiği ve Amerikan okullarının da İranlı Müslüman çocuklara Akvam-ı Arya'dan oldukları duygusunu aşıladığı belirtilmektedir. Azerbaycan'da konuşulan Türkçeyi "Barbar Moğolların menhus istila devrinden kalmış ve İranlılar için mucep şin ve ar bir vahşet yadigârı" gösterip hakaret ederek gençleri kendi dillerinden soğutmuş ve nefret ettirmeye çalışmışlardır. Bütün bunlara rağmen gençler arasında Türklüğünü bilenler de vardır. Bunlar genellikle Türkiye'de bulunmuş ve okumuş insanlardır. İşte bu noktada Türkiye'ye yönelik öz eleştiri yapılmaktadır. Çünkü Türkiye'nin Azerbaycan'da ilmi ve milli bakımdan hiç bir mevcudiyet göstermediğinden veya gösteremediğinden yakınılmaktadır. Bu durum Güney Azerbaycan'daki Türklerin mevkii ve menfaatleri gereği Farslığa yaklaştıklarına neden olmuştur. Özet olarak bugün Azerbaycanlı Türk münevverler ve gençler gerek yanlış telkinler ve gerekse mevkilerini korumak itibariyle kendisine Türküm demekte dahi tereddüt etmektedirler. Bu sebeple bunlarda milli duygu oldukça zayıftır. Köylülerin şehirlilerden daha cesur olduğu ve kendilerine Türk dedikleri üzerinde duran raporda, bu durumun köylülerin Türklüğü anladıklarından değil, Farslığa doğru yönelecek eğitimin henüz köylere kadar nüfus edemediğinden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Fakat gerek şehirli, gerekse köylü olsun Türkiye'yi Osmanlı olarak görürler. Köylülerin Şia mezhebine aşırı bağlılıkları onlarda İranlılık düşüncesine merbut kalmalarının en büyük nedeni olarak gösterilir. Türkler ve hassaten memur kesimi ve münevverler itiyat ve ahlak itibari ile de tamamen İranlılık ruhu taşırlar. Raporda bu duygulara sahip olan insanlar için "sahte bir nezaket ve samimiyet sözü, doğru söylememek, hilekârlık, bunların adetleridir. "Her İranlı fıtraten bir siyasi" olurmuş zihniyeti bir destur halindedir." Cümlelerine yer verilir ve siyasetin ise "yalan söylemekten ve başkasını aldatmaktan ibaret" olduğu dile getirilir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 63-64).

7. Rapora Göre İçtimai, Ticari ve İdari Vaziyet ile Halkın Hükümete ve Türkiye'ye Karşı Hassasiyeti

İran'ın diğer eyaletleri gibi Güney Azerbaycan'da da toplumsal sınıflar henüz teşkil etmemiştir. Mevkii kazanmak isteyen bazı enerjik şahısların evvel emirde kendisine herhangi toplumsal bir nam altında bir mahiyet hazırlaması burada adet olarak görülmektedir. Bu bakımdan Sosyalist, Sosyal Demokrat ve Nasyonal Demokrat diye bir takım teşekküller vücut bulmuştur. Bunlar hakiki ihtiyaca müstenit samimi partiler olmayıp mevkii hırsı ve biraz da harici tesirlerle yapılmış zümrelerdir. Bunların üyeleri bazı işsiz münevverler ve sivrilmek isteyen ulemadan ibarettir. Particilik hareketleri İran'ın sair yerlerinden ziyade Azerbaycan'da vardır. Sosyalistler kendilerine biraz da komünist süsü verir ve görünüşte Ruslara istinat ederler. Nasyonal Demokrat Partililer ise güya İran milliyetperverdir. Azadi [okunamadı] namı altında teceddütperverleri toplamaya çalışır. Esas itibariyle Cumhuriyetçiler ve Azerbaycan'ın daha geniş bir idareye tabi tutulmasını isteyen Adem-i merkeziyetçilerdir. Bu partide evvelce Kuzey Azerbaycan'da Mehmet Emin Resulzade Bey'in tesis ettiği Müsavat Partisine mensup olan Türkçüler de vardır. Bu partiler şaha muhalif olduklarından hükümetin tazyikine uğradıkları gibi milletvekili seçiminde hükümetin müdahalesine maruz kalmışlardır. Bütün İran gibi Azerbaycan dahi toplumsal sınıflar bakımından esas itibariyle Aristokrat, Han ve Erbap sınıfıyla raiyyet tabir olunan çiftçilerden ibarettir. Ziraatla uğraşan sınıf genellikle toprağa sahip değildir. Bulundukları köyler Han veya Erbap tabir olunan zengin malikâne sahibi şahıslara aittir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 65-66).

8. Rapora Göre Bölgenin İdari Durumu

İran Türklerinden olan Avşar ve Kaçar hanedanları uzun müddet İran saltanatına hâkim olmuştur. Raporda, Azerbaycan münevverlerinin de bundan faydalandığı ve bu bölgedeki Türklerden pek çok büyük memur, vali, sefir/elçi ve saray erkânı yetiştiği ve kuvvetli bir memuriyet sınıfının vücuda geldiği belirtilmiştir. Azerbaycan'ın ve hatta İran'ın hemen hemen % 90 oranında memur ve memurlukları Türklerin ve Azerbaycanlı münevverlerin eline geçmiş olduğundan bunlar hayatlarından memnun ve hâkim mevkide yaşamışlardır. Fakat Kaçar Hanedanının yerine Pehlevi hanedanı hâkim olduktan sonra Rıza Şah eski Fars hanedanının Pehlevilere mensup olduğunu iddia ederek Farslık gayreti içerisinde olmuştur (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 68). Bu politika ile beraber dış güçlerin de etkisi ile Azerbaycan'da idare elleri değişmeye ve eskiden beri memurluğa alışmış olan Azerbaycan Türkleri kendi mevkiini Farslara terk etmeye başlamıştır. Bu durum memur ve münevver zümre arasında endişe yaratmıştır. Azerbaycan'da güya Türklük propagandasına karşılık ve hakikatte Farslığı hâkim kılmak için bir tedbir olarak Fars memur ve muallim bulundurmaya çalışan

hükümetin bu siyaseti ister istemez yerli Türkleri rencide edecek ve bunun bazı aksi tesirleri ortaya çıkacaktır. İran Hükümeti'nin bazı cebri hareketleri ve Azerbaycanlı memur ve muallimleri genellikle Farslarla değiştirmeye mecbur tutması tepki ile karşılanmıştır. Fakat bu hareketin olumlu sonuçlar yerine olumsuz sonuçlara neden olması Güney Azerbaycan Türklerinin Türkiye'ye yaklaşmasına zemin hazırlamıştır (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 69). Bölgedeki aşiretlerin Türkiye hakkındaki düşünce ve hislerinin de değerlendirildiği raporda, Rumiye (Urmiye) ve Selmas bölgesi halkının I. Dünya Savaşı sonlarına doğru Asuri ve Ermeniler tarafından katliama uğradığı belirtilmiştir. Bugün hayatta kalanlar ancak yardımlarına yetişen Türk ordusu sayesinde muhakkak bir ölümden kurtulmuşlardır. Bu durum bölgede bulunan Türklerin Türkiye'ye karşı büyük bir his ve muhabbet duymalarını sağlamıştır. Bu his halen bunlar arasında göze çarpacak kadar canlılığını korumaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Asurilerin tedricen Rumiye ve Selmas bölgesinde yoğun olarak bulunmaları buradaki Türklerin yine aynı olayların tekrar yaşanacağı endişesini duymalarına sebebiyet vermiştir. Diğer taraftan bölge halkı, Sımko'nun bir gün yine gelip başlarına bela olacağından endişe etmektedirler. Genel görüşe göre eğer Sımko Türkiye tarafından yakalanıp Rumiye'nin karşısında yani hudut üzerinde asılabilseydi bölge halkının ebedi minnettarlığı kazanılacaktı. Bölgedeki insanların büyük bir kısmı bazı İran memurları gibi Sımko'yu Türkiye'nin kasten firar ettirdiğini zannetmekte ve bunu bir siyaset oyunu olarak kabul etmektedirler. Rumiye ve Selmas bölgesinde yaşanan olaylar Hoy'da da yaşanmış ve Türk ordusu burada bulunan insanlara da yardım etmiştir. Bu durum Hoy ahalisinin de Türkiye'ye karşı muhabbet ve hürmetlerini arttırmıştır. Yine 1918'de meşhur Ermeni Taşnak Komitesi'ne mensup olup pek çok Türk kanı dökmüş olan Antranik, Hoy'u muhasara etmiş ve birçok katliam yapmıştı. Bu sırada Türk ordusu yetişerek Antranik'i kaçmaya mecbur etmiş ve Hoy ahalisini muhakkak bir ölümden kurtarmış ve bunlarda da Türkiye'ye karşı minnettarlık ve hürmet hisleri uyandırmıştır. Makü halkı da ekseriyetle Türkiye'ye karşı muhabbet ve sevgi besler. İçlerinde Rus terbiyesi almış olanlar ve Nahçıvan taraflarından göç ederek gelmiş bazı monarşist beyler vardır ki bunlar Türkiye'yi yetersiz ve hor görürler. Bunların iddiaları şöyledir: *"Türkler, Kafkasya'yı muhafaza edemediler ve halkı Bolşeviklere kestirdiler. Türkler olmasaydı biz Kafkasya'yı Bolşeviklere vermezdik.*" Raporda yer alan bilgilere göre Türk ordusunun I. Dünya Savaşı'nda bu bölgede bulunduğu sırada bıraktığı intiba genel olarak iyi olarak değerlendirilmiştir. Bölge halkı, Türk ordusunun fakir halinden ve askerlerin ayağına giyecek bir şey bulamadığından dolayı hayvan derilerini çarık yaptıklarından bahsetmektedirler. Diğer taraftan Rus askerinin durumu ve teçhizatı bunlar üzerinde iyi tesir bırakmıştır. Rapordaki bilgilere göre Tebriz halkı Rusların burada bulunduğu zamana, yani I.

Dünya Savaşı öncesine nazaran, şimdi Türkiye'ye karşı daha iyi bir his beslemektedirler. Hatta Türk kahramanlığı yani Yunanlılara karşı kazanılan zafer bölge halkı tarafından sıkça dillendirilmektedir. Bütün bunların yanında Türkiye ile yapılan ticarette yaşanan olumsuzluklar Türklüğünü idrak etmiş olan zümrede dahi tepki ile karşılanmıştır. Fikri ticaret ve iktisatta ileri gitmiş olan ve mevcudiyetini bu esas üzerine korumuş olan Azerbaycan Türkünün Rusya'dan gördüğü azim zararlarla beraber İstanbul'da ve Türkiye'de de zarar görmesi bunları tamamen fakir ve sefalete duçar etmiştir. Bu durumdan Türkiye'nin fayda değil zarar görmesinin daha fazla ihtimal dâhilinde olduğuna dikkat çekilmiştir (1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu, s. 70-71).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra komşularıyla iyi ilişkiler kurma politikası gütmüştür. Bu bağlamda Türkiye ile İran arasında da Pehlevi dönemi ile beraber yakın ilişkiler kurulmak istenmiştir. Fakat iki ülke ilişkileri, sınırda meydana gelen olaylar nedeniyle zaman zaman gerilmiştir. İlişkilerin bozulmasını istemeyen Türk idarecileri, sınırın her iki tarafında yaşanan sorunları yerinde görüp değerlendirmek için bölgede tetkikler yapmıştır. Bu tetkiklerin bazıları raporlara aktarılmış ve bu raporlar günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan biri olan ve Genel Kurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan "1927 Yılı İran Azerbaycan'ı Tetkik Raporu" hem sınırdaki olaylar hem de Güney Azerbaycan hakkında önemli bilgilere yer vermiştir. İran'ın çeşitli eyaletlere ayrıldığı ve Güney Azerbaycan'ın en büyük eyaletlerden birisi olduğuna değinen bu raporda, bölgedeki Türk ve Kürt aşiretleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Türk aşiretlerinin sosyo-ekonomik yapıları ve demografik özelliklerine ayrıntılı olarak yer verilen raporda, bölgenin 2,5 milyon nüfusa sahip olduğu ve bunun 2 milyondan fazlasının Türklerden oluştuğuna dikkat çekilmiştir. Bununla beraber bölgedeki Türklerin bir kısmının yarı göçebe olduğu ve bir kısmının da yerleşik hayata geçtiği ve ziraatla uğraştığı belirtilmiştir. Raporda, Türk aşiretlerinin mezhepleri, kullandıkları diller ve Türkiye'ye karşı yaklaşımlarına ayrıntılı olarak yer verilmiştir. İran'da resmi dil Farsça olmasına rağmen İran Azerbaycan'ında Türkçe'nin yaygın olarak kullanıldığı belirtilmiş ve Türkçe'nin sadece Türkler arasında değil, bölgedeki diğer unsurlar arasında da yaygın olarak kullanıldığı vurgulanmıştır. Raporda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin bölge ile ilgili ileriye dönük bir politikasının olmadığına dikkat çekilmiştir. Nitekim tarihsel olarak Türk varlığının her alanda hissedildiği İran Azerbaycan'ına yönelik Türkiye'nin önemli adımlar atması gerektiği ve bunun da bölge halkında Türkiye'ye karşı muhabbet ve saygıyı arttıracağına vurgu yapılmıştır.

Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi BCA BCA 030.10.0.0/261.759.1.

Akın, F. (2022). *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Avşarların İskânı* (1. b.). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Blaga, R. (1997). *İran Halkları El Kitabı*. Yeni Zamanlar Dağıtım.

Çam, A. (2022/Bahar). Şahseven Türklerinden Atasözü ve Deyim Örnekleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 53, 229-261.

İran Azerbaycanı Tetkik Raporu. (1927). Türkiye Cumhuriyeti Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti İstihbarat Dairesi, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Matbaası.

Kaya, M. (2017/Güz). Simko Ağa İsyanının Türk-İran İlişkileri Üzerindeki Etkileri (1905-1930). *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7* (14), 201-210.

Köçer, M. (2004/Temmuz) Ağrı İsyanı (1926-1930). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14* (2), 379-388.

Metin, B. (2012/Ağustos). Türk-İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi (1918-1938). *TSA*, *16* (2), 157-187.

Mübariz, A. (2023). Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı, 10* (2), 369-390.

Özdemir, E., Çakırbaş, A. (2013/Eylül). 1927 Tarihli Genelkurmay'ın İran Azerbaycan'ı Tedkik Raporuna Göre Bölgedeki Kürt Aşiretleri. *Tarih Okulu Dergisi, 6* (15), 311-329.

Özdemir, S. (2020/Yaz). Güney Azerbaycan Meselesi: Tarihi ve Kültürel Boyutu. *Tarih ve Günce (Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi)*, 7, 359-386.

Yuvalı, A. (1998). Hülâgû: İlhanlı Devleti'nin Kurucusu ve İlk Hükümdarı (1256-1265). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 18, s. 473-475). TDV Yayınları.

Yücebaş, F. (2019). Millî Şuurun Sağlam Bir Vesikası: Küresünni Türkleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, *123* (242), 73-88.

Yücebaş, F. (2023). Birinci Umumî Müfettişlik Başmüşaviri Fazlı Bey'in Güney Azerbaycan Hakkındaki Tespitleri (13 Ocak 1934). *4. Ispec International Congree on Contemporary Scientific Research, November 14-15, 2023/Ganja State University, Azerbaijan*, 909-918.